

ORGULJE

Liturgijsko glazbalo i odraz
liturgijsko-glazbene uljudbe u nas

Fra Izak Špralja

ORGULJE

nisu nastale za potrebe
kršćanskih liturgijskih slavlja, no kršćanska
su liturgijska slavlja poticala razvitak toga
glazbala do onih zvukovnih mogućnosti radi
kojih su orgulje dobile naziv
KRALJICA INSTRUMENTA.

Župna crkva u Molvama – pogled na pjevalište.

Orgulje su glazbalo bogatih zvukovnih mogućnosti i vrlo složenog ustroja. Sastoje se od sviraonika (manual, pedal i ostale upravljačke naprave), zračnica sa sviralama (i pripadnim napravama) i spremišta za zrak s crpećim mijehom (sustav opskrbe zrakom). Zvuk u orguljama nastaje tako da se pritiskom dirke (tipke) na sviraoniku (klavijaturi, pedalijeri) omogućiti strujanje zgusnutoga zraka iz spremišta za zrak u sviralu(e). Upravljački sustav (traktura, od lat. riječi trahere – vući) može biti mehanički (posredstvom letvica, žica i sl.), pneumatski (posredstvom zraka), električni (posredstvom elektro-

magneta), od čega su nastali nazivi za taj glazbeni instrument: mehaničke, pneumatske, elektromagnetske orgulje. Orgulje su radi zanatskog umijeća (izrada sviralama, kućišta i drugih naprava), bogatstva zvukovnih mogućnosti (izbor registara, dispozicija) i vanjskog izgleda orgulja (kućište orgulja i sl.) višestruko umjetničko djelo – opus.

Ono što je Ladislav Šaban napisao za postanak tog glazbenog instrumenta: »Podrijetlo orgulja još nije posve rasvijetljeno« [Muzička enciklopedija, 3, Zagreb 1977., 7] moglo bi se primijeniti i na pitanje: Kako i kada su orgulje postale crkveno glazbalo? Na to pitanje odgovara Mirta Škopljanac Mačina [Sveta Cecilija, 72(2002) 1-2,4] da »ostaje jedno od velikih neriješenih pitanja u glazbenoj povijesti«. No, poznato je da su na Milanskom saboru 1287. g. prepuštene orgulje »kao jedino glazbalo u liturgiji« [TUKSAR, Stanislav, Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka, Zagreb 1992., 365]. Izvorno bogatstvo zvuka orgulja privlačilo je pažnju čovjekova duha, pa je tim zvukom (koji je tako sličan čovjekovu pjevu) htio slaviti Boga. Ljudi su, dakle, radi potreba svećanih liturgijskih slavlja [dakako i radi vlastitih stvaralačkih potreba],

usavršavali taj glazbeni instrument i dostigli vrhunske zvukovne učinke po kojima su orgulje postale prepoznatljive i kao glazbeni instrument pojedinih glazbenih razdoblja (renesansne, barokne, romantične ... orgulje) i kao glazbeni instrument pojedinih naroda (njemačke, nizozemske, francuske, talijanske ... orgulje). Katolička crkva je ne samo prihvatila orgulje kao prikladni liturgijski glazbeni instrument, nego i istakla liturgijsku ulogu toga glazbenoga instrumenta na Drugom vatikanskom saboru u Konstituciji Sacrosanctum Concilium (SC VI, 120): »U latinskoj Crkvi treba uvelike cijeliti orgulje sa sviralama kao tradicionalno glazbalo kojega zvuk može crkvenim obredima dodati divan sjaj te srce veoma uzdići k Bogu i k nebeskim stvarima«.

U navedenom djelu L. Šaban navodi da u IX. i X. st. posjeduju orgulje neke samostanske i stolne crkve, a da se tijekom XII. i XIII. st. grade orgulje u (stolnim) crkvama mnogih europskih gradova. Početak gradnje orgulja u Europi se, dakle, događao u vrijeme kada i obnova liturgijskog – gregorijanskog pjevanja. Među ostalim tadašnjim obnovnim zahvatima je i tropiranje liturgijskih tekstova iz čega nastaju novi

Sviraonik orgulja župne crkve u Virju.

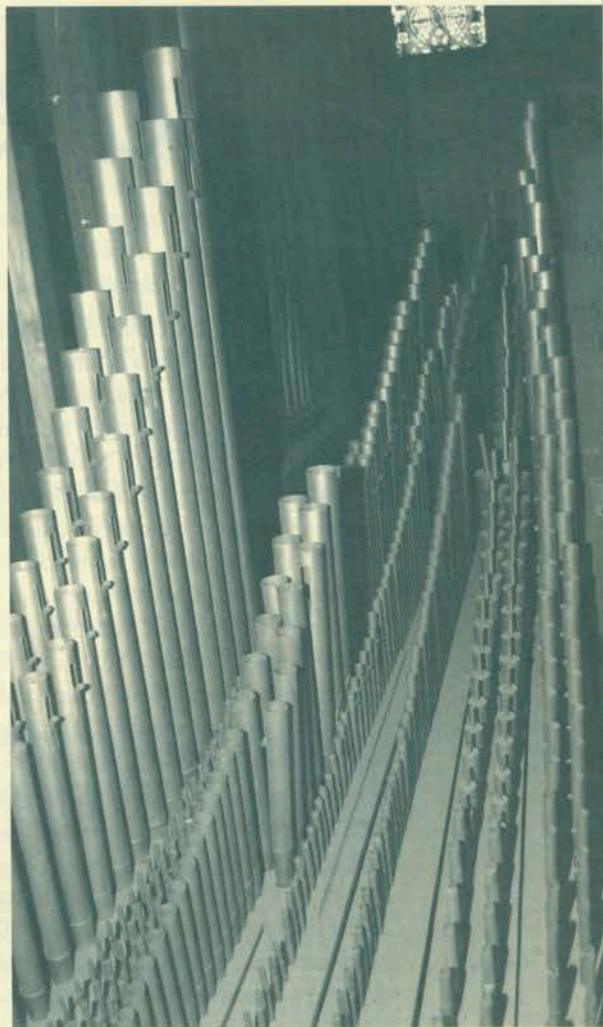
himnički oblici (među tima je najpoznatija posljednica, sekvenca). Tadašnji obnoviteljski zahvati – jer su se udaljavali od izvornog glazbenog sadržaja liturgijskoga pjevanja – nazvani su dekadencija (otuđenje) gregorijanskoga pjevanja. Na temelju ove podudarnosti s razlogom se nameće pretpostavka da je višeglasnom vokalnom (dvo-glasnom) pjevanju (ars antiqua) prethodilo vokalno-instrumentalno višeglasje (dvo-glasje pjevačkog zbora i orgulja): skupina pjevača (puk) je pjevala gregorijanski napjev uz (jednoglasnu) pratnju orgulja.

Zasada nemamo podataka da su u nekoj crkvi u nas postojale orgulje u XIII. st., no u XIV. st. je na našem području postojalo više orgulja: Split 1347., Zagreb 1359., Dubrovnik 1384., Zadar 1392. ŠL. Županović, Stoljeća hrvatske glazbe, Zagreb 1980., 21Ć. Slijed tih podataka otvara mogućnost pretpostavci da su u XV. st. mnoge prvostolne i samostanske crkve u nas mogle imati orgulje. Nemamo (zasada) podataka o orguljama niti u XVI. st., međutim, pomna istraživanja našeg vrsnog organologa Božidara Grge pokazuju da su i u nas neki orguljari u svoje orgulje ugrađivali svirale iz starijih orgulja. Tako npr. u orguljama Nikole Lupinija (sagradio ih je za crkvu sv. Nikole u Šibeniku 1640 Š?Ć.) prepoznatljive su svirale iz ranijih, renesansnih orgulja. To je potaklo obnovitelje orgulja Orguljaške ljetne škole u Šibeniku da, na temelju organoloških istraživanja i iskustava u nas i u svijetu, ispituju mogućnost obnove i renesansnih (iz XVI. st.) i Lupinijevih orgulja (XVII. st.). Pretpostavku da je u nas mogao postojati veći broj orgulja u XVI. st. podupire i činjenica da su iz početka XVII. st. sačuvane orgulje i u manjim mjestima (sjeverne) Hrvatske: Vukovje, Matenci, Zlogonje, Lepoglava, Kotari, Varaždin ŠJagoda Meder – Nino Vranić, Orgulje u Hrvatskoj, Zagreb 1992., 11Ć.

Podaci o prvim orguljama, povijesna i organološka otkrića Šona popunjavaju

prazninu nezapisanih podataka i (za sada) ne pročitanih zapisa o orguljama u našim pismohranamaĆ i broj sačuvanih povijesnih orgulja u nas Šprema popisu organologa Emina Armanā sačuvano je u nas sedam orgulja iz XVII. st., 91 iz XVIII. st. i 290 iz XIX. st.; usp. B. Grga, Povijesne orgulje na tlu Hrvatske, Sveta Cecilija 74(2004)3, 18Ć otkrivaju nam razinu i rāst liturgijsko-glazbene uljudbe. Postojanje orgulja, naime, uključuje bogato razvijeni glazbeni život dotične sredine (grada, sela): glazbenika (i skladatelja), voditelja pjevačkog zbora i predvoditelja pučkog pjevanja, orguljara (koji je bio u stanju održavati takav glazbeni instrument) itd. Orgulje su pokazatelj da se njegovalo višeglasje (od jednoglasnog pjevanja uz jednoglasnu pratnju orgulja prema bogatijem višeglasju ...) i organizirala služba pomoći orguljašu (od mjehogaža – calcant i otklanjanja manjih kvarove na orguljama do vrhunskih majstora orguljara poput Petra Nakića...). Svaka pa i najmanja vijest o orguljama svjedočanstvo je o liturgijsko-glazbenom životu iz kojega je nastajala potreba da se nabavi takav glazbeni instrument, odnosno o liturgijsko-glazbenom životu koji je rastao i cvao uz zvuke orgulja. Orgulje su, dakle, ne samo višestruko umjetničko djelo, nego i znak (pokazatelj) višestruke glazbene, likovne, zanatske, gospodarske itd. uljudbene razine. Zapis, koji je L. Šaban našao u Spomenici neke župe i rado ponavljao, pokazuje koliko je dotični župnik cijenio taj glazbeni instrument kad je napisao: Orgulje imam i preimam.

Izneseni pokazatelji o bogatstvu liturgijsko-glazbenog života uz zvuke orgulja u nas, obogaćeni su i u XX. st.: i naši orguljari koriste nova tehnička rješenja za gradnju orgulja, orgulje se postavljaju u dvorane za glazbene priredbe, kupuju se pa i grade elektrofonski instrumenti koji teže oponašanju zvuka orgulja sa sviralama itd. Bogatstvo zvukovne ponude u najširem smislu te riječi potiče nas da

Zračnice i svirale orgulja katedrale u Osijeku.

postanemo svjesni crkvenog zvukovnog dobra koje smo naslijedili (povijesne orgulje), da naučimo u glazbi razlikovati povijesno od sadašnjeg, liturgijsko od neliturgijskog (papa Pavao VI. je to nazvao *Sentire cum Ecclesia*), da stičemo znanje i umijeće koje će nam omogućiti da postanemo zreli slušatelji glazbe, možda i izvoditelji, koji će na primjereni način znati koristiti dosadašnju glazbenu ostavštinu i plodove suvremenog glazbenog izričaja.